

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Kolegium Nauk Humanistycznych

Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja rozprawy doktorskiej Aleksandry Serafin-Wicher **Językowy obraz św. Józefa utrwalony w tekstach religijnych i we współczesnym dyskursie internetowym** napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Kurek na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023

I. Uwagi wstępne. Wybór problematyki badawczej

Przedstawiana do recenzji rozprawa doktorska jest dziełem okazałym, liczącym blisko 440 stron. Czytam tę rozprawę z wielkim zainteresowaniem, gdyż, po pierwsze, rozwija ona znacząco nowe (a zarazem obecnie bardzo modne) w lingwistyce polskiej badanie językowego obrazu świata, a po wtóre, jest rozpoznaniem, bardzo rzetelną analizą historycznych i współczesnych relacji między językiem polskim a ojczystą kulturą, tradycją i religijnością Polaków. Praca ta łączy się także z moimi ostatnimi badaniami polskich pieśni religijnych – ich aspektów językowych i kulturowych. Autorka zajęła się ważną dla świadomości językowej, religijnej i kulturowej postacią św. Józefa, który odgrywa w kulturze polskiej istotną rolę. Dzieje się tak z kilku względów. Postać św. Józefa przez wieki jest świadectwem wpływu, jaki wywarło chrześcijaństwo na język polski i naszą kulturę. Jego postać jest powszechnie znana w świadomości narodu i uwieczniona zarówno w tekstach językowych, jak i innych tekstach kultury, w malarstwie, w popularnych przez stulecia jasełkach, w sztuce użytkowej, np. w wiszących w polskich domach obrazach św. Rodziny czy w przesyłanych dawnej powszechnie świątecznych kartkach z okazji Bożego Narodzenia. Dla osób wierzących jest Józef osobą świętą, szczególnym patronem, który może wyprosić u Boga wiele dobra, zaś dla osób niepodzielających przekonań religijnych jest znakiem kulturowym (wielkim kulturemem) wchodzącym w obręb systemu kultury polskiej. Przez setki lat najpopularniejszym imieniem w Polsce był Józef, co też dobitnie świadczy o ważnej roli św. Józefa w społeczności polskiej. Przedstawiana dysertacja odpowiada pośrednio na pytanie, jak te związki kultury polskiej przedstawiają się na poziomie języka, właśnie w danych systemowych oraz danych

tekstowych, szczególnie w tekstach religijnych, bardzo hieratycznych oraz w internetowych, mniej sformalizowanych internetowych zachowaniach Polaków. Dalej, znajdujemy tu odpowiedź na kolejne pytanie, co spowodowało, że św. Józef jest nadal – mimo wielkiej laicyzacji społeczeństwa i tendencji postmodernistycznych - tak ważnym znakiem polskości, a w praktykach religijnych, zwłaszcza modlitwach wierzący Polacy ciągle przywołują jego osobę jako potężnego patrona w różnych dziedzinach życia, a także śmierci.

Tematyka rozprawy została celnie wybrana. Autorka rozpatruje nieopracowany wcześniej problem badawczy, zajmujący w polskim uniwersum językowo-kulturowym ważne miejsce.

II. Metodologia rozprawy, badany materiał

Doktorantka ma dużą świadomość metodologiczną, doskonale bowiem wie, że od poprawnej procedury badań zależy sukces podjętych rozważań, zatem każdy jej krok badawczy jest konsekwencją przyjętych wcześniej założeń teoretycznych. Sprawom metodologicznym i teoretycznym podstawom budowania fundamentu rozprawy poświęca aż trzy rozdziały. Stosowana przez mgr Aleksandrę Serafin-Wicher metodologia łączy metody dawne, utwierdzone w kulturze europejskiej z metodami nowymi, które pozwalają lepiej opisać badany materiał językowy i przybliżyć problem badawczy. Prócz metod językoznawczych zastosowano metody badań teologicznych oraz stosowane przez badaczy kultury.

Jest to rozprawa materiałowa i w tym względzie Badaczka realizuje założenia językoznawstwa krakowskiego, które od końca wieku XIX (a więc od momentu wyodrębnienia się tej dyscypliny nauk humanistycznych) porusza się na twardym gruncie materiału. Autorka zgromadziła wielki korpus tekstów mających za swój temat postać św. Józefa. Teksty te stanowią przedmiot badań i punkt wyjścia do wszelkich rozważań o obrazie św. Józefa, a każdy wniosek, każda obserwacja są oparte na analizie materiału. Zebrany materiał to bardzo interesujący, dobrze dobrany zbiór tekstów reprezentujących nie tylko wysoki stylistycznie i ideowo dyskurs religijny, a więc mający w swoim odniesieniu sacrum, a dotyczący postaci św. Józefa, ale też teksty niższe, „okołoreligijne”. Pochwalam pomysłowość Doktorantki w doborze materiału, nie ograniczyła się bowiem do tekstów modlitewnych, pieśni religijnych o św. Józefie, ale wybrała także teksty internetowe, w których – jak twierdzą badacze – dzieją się ważne dla kultury polskiej i religijności rodaków ważne rzeczy. Bada zatem nie tylko dostojne teksty religijne, wyrażające naukę Kościoła katolickiego, ale także swobodne, często prowokacyjne, nieortodoksyjne komentarze, modne ostatnio świadectwa wiary, indywidualne wynurzenia, a nawet memy, jako gatunek bardzo popularny, który łączy różne kody i poziomy

komunikacji.

Stosowane przez Badaczkę metody – jak powiedziałem wyżej – wybierają to, co najlepiej może ująć w naukowe systematyzacje analizowane zagadnienia. Najpierw jest to krytyczna analiza tekstu, czyli rozwijana przez stulecia klasyczna hermeneutyka, która w tej dysertacji przybiera postać krytycznej analizy dyskursu, dokonywanej w ramach nowoczesnych badań etnolingwistycznych. Autorka bada precyzyjnie wydzielony przez siebie dyskurs religijny i dyskurs internetowy „okołoreligijny”. Dyskurs pierwszy, zgodny z doktryną Kościoła, idealizuje postać św. Józefa, dyskurs drugi, internetowy jest niepokorny. Metoda ta nazywana ostatnio Krytyczną Analizą Dyskursu rozpatruje wszystkie wektory składające się na wybrane teksty, które mają wspólny temat (można powiedzieć hipertemat); są to aspekty językowe, społeczne, historyczne (światne przytoczenia dotyczące życia codziennego i religijnego mieszkańców Izraela w czasach życia Jezusa), kulturowe, religijne, zwłaszcza biblijne, dotyczące teologii katolickiej. Dalej, znajdujemy w tej analizie wiele odniesień do współczesności, bo rozprawa nie tylko stara się ukazać językowy obraz św. Józefa, ale pośrednio pokazuje ewolucję dyskursu religijnego i zmianę tego obrazu.

Analizę i interpretację tekstów połączyła Doktorantka z dwoma bardziej sformalizowanymi teoriami językoznawczymi. Po pierwsze, jest to metoda badania tekstów przy pomocy pól semantycznych, po wtóre jest to koncepcja językowego obrazu świata.

III. Zawartość merytoryczna rozprawy

Wspomniałem już wyżej, że recenzowana rozprawa jest dziełem jak na doktoraty bardzo obszernym, liczy bowiem aż 436 stron. Autorka w trosce o powodzenie badań daje bardzo skrupulatny wykład najpierw teoretyczno-metodologiczny, potem empiryczny, w końcu wiele miejsca zajmuje bibliografia i wykaz źródeł. Praca mimo wielkiej objętości jest przejrzysta i czytelnikowi łatwo zorientować się w jej kompozycji. Budowa tej rozprawy kontynuuje sprawdzony układ dwudzielny, na który składa się część metodologiczno-teoretyczna i część empiryczna. W część pierwszej znajdujemy pięć rozdziałów (s. 7-81), część druga, badawcza, jest – co zrozumiałe - obszerniejsza, ma także pięć rozdziałów, a każdy z nich liczy około kilkadziesiąt stron i nie mamy tu zachwiania proporcji. Kompozycję rozprawy dopełniają Wnioski bardzo obszerna literatura przedmiotu.

Praca Aleksandry Serafin-Wicher zaczyna się niekonwencjonalnie od jednostronicowego **Wprowadzenia** do badań etnolingwistycznych. Ta jedna stronica rozważań jest swoistym

„wyznaniem wiary”, przytoczeniem teorii najogólniejszej, w ramach której Autorka podjęła grę naukową, Rozdział I zatytułowany jest jako **Informacje ogólne i metodologiczne** (s. 9-14) i spełnia rolę wstępu, w którym Doktorantka podaje powtarzalne w wielu pracach informacje o celu rozprawy, przedmiocie badań, zakresie opracowania, materiale stanowiącym podstawę do analizy założonego problemu badawczego. W tym krótkim wstępie przekazała Doktorantka część swoich założeń metodologicznych – mówię o części, bo doprecyzowanie znajdujemy w trzech kolejnych rozdziałach,

Rozdział II nosi tytuł **Językowy obraz świata a obraz świata** (s. 15-48) i stanowi bardzo rzetelny, szczegółowy opis tej wielkiej teorii językoznawczej i zarazem metody badań semantycznych stanowiącej podstawę do współczesnej teorii poznania oraz kulturowych dociekań, tak znakomicie rozwijanej przez polskich lingwistów, właśnie „światów za słowami”. W całości przyjmuję ten rozdział i podziwiam umiejętność Badaczki w przybliżaniu najważniejszych wektorów JOS, a więc takich jego części składowych jak, stereotypy językowe, profilowanie pojęć, punkt widzenia, podmiot. Bardzo istotne są dywagacje na temat relacji między tekstowym obrazem świata a jego obrazem dyskursywnym i kulturowym. W swoich rozważaniach Badaczka podąża za utwierdzonymi w polskim językoznawstwie badaniami szkoły lubelskiej, szczególnie Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Marii Wojtak.

W rozdziale III noszącym tytuł **Teoria dyskursu** (s 49-77) przedstawia Doktorantka wykład na temat terminu modnego w humanistyce, jakim jest **dyskurs**, i dalej omawia zależności współczesnego i historycznego dyskursu religijnego oraz dyskursu internetowego. Ustala pojęcia, podaje definicje głównych terminów. Są to z punktu widzenia pracy ważne fragmenty, które precyzują dobór materiału. Doktorantka nie ogranicza się tylko do dyskursu religijnego, ale wybiera też teksty z Internetu, bo w tym medium najlepiej obserwować ewolucję zachowań językowych – w tym przypadku podejścia do sacrum i profanum.

Rozdział IV przybliży **Teorię pól semantycznych** (s. 78-81), Teoria ta służy do wydzielenia i analizy pięciu rozdziałów empirycznych analizujących profile św. Józefa. Autorka skrupulatnie, wręcz pedantycznie referuje założenia

Część teoretyczno-metodologiczną kończy rozdział z historii religii, konkretnie z istotnego zjawiska w religii chrześcijańskiej, jakim jest „pamięć” i postać św. Józefa. Są to w rozprawie fragmenty nie językoznawcze, wkraczające w domeny badań teologicznych, są to dywagacje kulturowe rysujące najszersze tło późniejszych badań empirycznych. Tytuł rozdziału oddaje

dobrze jego treść - **Kult św. Józefa** (s. 82-97). Przyjmuję ten rozdział w całości jako kompetentne, bardzo interesujące studium historyczne, teologiczne i kulturowe. Autorka udowodniła w tym wykładzie, że dobrze porusza się nie tylko w rozważaniach językoznawczych, ale potrafi przeprowadzić poprawny, ciekawy, merytorycznie nośny wykład na tematy związane z historią religii i stricte teologiczne.

Trzonem pracy, jej centrum, właśnie tym, co powoduje, że jest ona osiągnięciem językoznawczym, są badania empiryczne zamieszczone w pięciu kolejnych rozdziałach – mamy tu rozdziały nr VI, VII, VIII, IX i X. Metoda opisu jest w tych pięciu partiach taka sama. Wydzielenie tych jednorodnych modułów pracy odbywa się przez określenie zadanego, charakterystycznego dla postaci Józefa pola semantycznego. Autorka po zgromadzeniu licznej materiału i wstępnej jego analizie logicznie wytypowała takie w miarę jednorodne pola tematyczne obfitujące w leksemy autosemantyczne, połączenia frazeologiczne, metafory, kolekcje wyrazowe. Kolejno, analizując, wybrane pola, pomnażając te obserwacje o wnioski płynące ze szczegółowej analizy treści zebranych tekstów, ich interpretacji językowej, kulturowej i teologicznej, tworzy obraz Józefa, jego profil odnoszący się do wybranej cechy tej postaci, czyli konkretnego pola. Taki naukowy proces twórczy powtarza się pięć razy w pięciu rozdziałach semantycznych.

Oto wykaz tych rozdziałów. Rozdział VI nosi tytuł **Święty Józef jako mężczyzna** (s. 98-182) rozpoczyna część empiryczną oraz nadaje ton czterem kolejnym rozdziałom. Jest to najdłuższy jednorodny fragment pracy. Doktorantka bada pole semantyczne związane z cechami zewnętrznymi i życiem wewnętrznym św. Józefa jako mężczyzny. Interesująco tworzy jego bogaty profil. W rozdziale VII, który oparty jest na polu tematycznym **pracy** i zatytułowany jest **Święty Józef jako pracownik** (s. 183-209) Autorka zrekonstruowała mocno utwierdzony w kulturze polskiej profil Józefa jako pracownika (rzemieślnika, cieśli, stolarza). Rozdział VIII **Święty Józef jako mąż** (s. 210-254) przedstawia Józefa w skomplikowanych życiowo, ale umotywowanych teologicznie, relacjach do Maryi, matki Jezusa. W rozdziale IX przedmiotem utworzonego profilu jest **Św. Józef jako ojciec** (s. 256-291). Część empiryczną kończy rozdział X **Św. Józef jako patron** (s. 294-337).

Przyjmuję wszystkie rozdziały empiryczne. Uznaję, że jest to bardzo rzetelne badanie skomplikowanego fragmentu polskiego uniwersum językowo-kulturowego, a utworzone profile zostały utworzone na podstawie analizy pól semantycznych i krytycznej analizy tekstów.

IV. Mocne strony rozprawy. Osiągnięcia merytoryczne

Po pierwsze, jest to walor bardzo rzetelnego warsztatu naukowego. Doktorantka umie wydzielić oryginalny problem badawczy, potrafi świetnie ułożyć procedurę badań, wyznaczyć metodologię, przedstawić stan badań, wreszcie – to co najważniejsze – zebrać odpowiedni materiał, przeprowadzić jego analizę, a jej wyniki przedstawić w „raporcie z badań”, czyli w przedstawianym doktoracie. Dobrze działają w tej pracy dwa zabezpieczenia poprawności kroków naukowych, najpierw ogromny, zróżnicowany materiał, który jest podstawą do wszelkich dociekań, i kolejno, mocne osadzenie w literaturze przedmiotu i zbudowanie spójnej koncepcji analizy według sprawdzonych reguł. To wielkie osadzenie w literaturze przedmiotu dało imponujący efekt, otóż Doktorantka wykorzystała ponad 500 pozycji bibliograficznych reprezentujących różne dyscypliny humanistyczne, są to prace z językoznawstwa, teorii i historii kultury oraz z teologii, szczególnie z jej działu zajmującego się biblistyką.

Po wtóre, jest to osiągnięcie głównego zamierzenia badawczego rozprawy, czyli rekonstrukcja obrazu św. Józefa w świadomości językowej i kulturowej Polaków.

Po trzecie, bardzo interesujące są często przytaczane przez Doktorantkę porcje wiedzy kulturowej, zwłaszcza biblijnej i teologicznej. Uwagi te znakomicie dopełniają językowe profile św. Józefa, a dotyczą m. in. modelu rodziny w Izraelu za czasów Chrystusa, jej codziennego życia, pracy fizycznej, pozycji mężczyzny i kobiety w małżeństwie, modelu ojcostwa, celne uwagi dotyczą symboliki serca, ramion, dłoni, skrzydeł, znaczenia ciszy i milczenia, ważne spostrzeżenia z teologii przytaczają dogmaty Kościoła katolickiego.

v. Uwagi do dyskusji

Żadna rozprawa naukowa nie jest doskonała, tym bardziej, że jako badacze w każdej dziedzinie skazani jesteśmy ciągle na wybór zagadnień i redukcjonizm poznawczy. Przedstawiana dysertacja spełnia rygory stawiane przez Ustawodawcę przed doktoratami (o tym w konkluzji końcowej) i po znacznych skrótach nadaje się do druku. Oto moje uwagi do dyskusji.

Po pierwsze, zbyt szczegółowa jest część teoretyczna, do druku proponowałbym znaczne skrócenie fragmentów o rodzajach dyskursów i językowym obrazie świata. Dodałbym jednak niewielki passus o metodzie idącej w humanistyce przez wieki, właśnie o hermeneutyce, klasycznej analizie i interpretacji tekstów. Metoda ta jest koroną analizy w tym doktoracie,

Autorka w swoich badaniach ciągle ją stosuje. Procedura takich dociekań przez swoją wszechstronność stanowi świetne wejście do badań metodami współczesnymi, do analizy według teorii pól językowych i językowego obrazu świata (z koncepcją profilowania, stereotypu, punktu widzenia, konceptualizacji pojęć i wartości).

Po wtóre, każda obserwacja w rozdziałach badawczych poparta jest wieloma przykładami, Autorka tak czyni w trosce o rzetelne przedstawienie dowodów na swoje wnioski. Zabieg ten jednak pomnaża objętość rozprawy. Proponowałbym zatem znaczące ograniczenie ilości cytatów używanych na poparcie tez.

Po trzecie, w każdym z rozdziałów badawczych, opartych na koncepcji pola semantycznego, napisałbym choć parę zdań o centrum tego pola i jego peryferiach. Po tym zabiegu profil Józefa byłby dodatkowo scharakteryzowany pod względem częstości występowania elementów leksykalnych stanowiących o specyfice danego pola.

Po czwarte, Autorka nie uniknęła kilkunastu niezręczności stylistycznych. Zatem przed ewentualnym drukiem skróconej wersji rozprawy przejrzałbym jeszcze jej kształt stylistyczny.

Po piąte, wprowadziłbym do bibliografii pozycję, która pomaga w interpretacji każdego tekstu językowego, mam na myśli monografię Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, **Tekstologia**, Lublin 2009.

Konkluzja końcowa

Praca doktorska mgr Aleksandry Serafin-Wicher **Obraz św. Józefa utrwalony w tekstach religijnych i we współczesnym dyskursie internetowym** napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Kurek na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego z nadmiarem wypełnia rygory stawiane doktoratom przez Ustawę „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018 r. Po pierwsze, Doktorantka opracowała oryginalne naukowe zagadnienie, wykazując zarówno w badaniach, jak i przedstawianej dysertacji dojrzałość naukową i umiejętność zorganizowania znakomitego, twórczego warsztatu naukowego, poprawnego opracowania procedury badań lingwistycznych i towarzyszącej im ścieżki kulturowych dociekań. Stwierdzam z całą odpowiedzialnością, że recenzowana rozprawa spełnia także drugi wymóg stawiany przez Ustawę; jest znaczącym dla lingwistyki polskiej poszerzeniem wiedzy o relacjach między językiem a kulturą i religijnością Polaków. Rekonstrukcja obrazu św. Józefa przekazywanego przez teksty religijne i internetowe jest w pełni udana i dowodzi, że Józef z Nazaretu, przybrany ojciec Jezusa, Jego opiekun jest nadal ważnym znakiem kultury polskiej.

Stawiam zatem wniosek do Rady Dyscypliny Językoznawstwo na Uniwersytecie Jagiellońskim o dopuszczenie mgr Aleksandry Serafin-Wicher do dalszych etapów przewodu doktorskiego. W moim najgłębszym przekonaniu rozprawa doktorska Aleksandry Serafin-Wicher reprezentuje ponadprzeciętny poziom badań i zasługuje na wyróżnienie. Praca po znacznym skróceniu powinna się ukazać drukiem.

Rzeszów, 16 sierpnia 2023

Kazimierz Ożóg